

DOI: <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2019-9-73-21>

УДК 821.161.2-1/9:373.5.016

Сидоренко Ю.О.

Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя

СПЕЦИФІКА ЖАНРОВОГО І СТИЛЬОВОГО АНАЛІЗУ ЛІТЕРАТУРНОГО ТВОРУ З МІФОЛОГІЧНИМИ СТРУКТУРАМИ У ШКОЛІ

Анотація. У статті актуалізується потреба адаптації жанрового і стильового аналізу до роботи з творами міфологічного змісту на уроках української літератури. Розроблено методичну модель вивчення у 9-11 класах творів з міфологічними структурами на основі їх жанрової та стильової природи. Метою такої діяльності стає навчити учнів досліджувати художню версію в межах обраного автором жанру і стилю та сформувати у старшокласників ряд спеціальних умінь та навичок роботи з літературним матеріалом. Автор акцентує увагу на ролі міфологізму в утворенні різних жанрів та осмисленні концепції різних літературних напрямків. Навчальна діяльність включає в себе три основні етапи. Кожен етап характеризується специфічним використанням методів і видів робіт. Подаються зразки завдань, які вчителі-словесники можуть використовувати у своїй практиці.

Ключові слова: жанровий аналіз, стильовий аналіз, міфологічні структури, міфопоетика, літературний стиль.

Sydorenko Yuliia

Nizhyn Gogol State University

THE SPECIFICITY OF GENRE AND STYLE ANALYSIS OF LITERARY WORKS WITH MYTHOLOGICAL STRUCTURES IN SCHOOL

Summary. The author focuses on the role of mythologism in the formation of different genres and understanding the concept of different literary trends. The literary base for construction the educational process of studying a certain group of works is theoretically substantiated and points to previous achievements of methodologists. Educational activity includes three main stages: formation of new knowledge, skills, their application and generalization and systematization of acquired knowledge and skills. Each stage is characterized by the specific usage of general didactic methodological-literary methods and types of works that are cognitive and developing. The particular attention is paid to the work of students with literary and critical materials, the argumentation of judgments of scientists. The author of the article notes that the effectiveness of the educational process in the sense and literary direction. The article actualizes the need of adaptation of genre and style analysis to work with texts that contain the mythological content on the literature lessons. The methodical model of study in 9-11 form of the texts with mythological structures based on their genre and style nature is made. In the article we consider the following works of the school program: ballads "Prychynna", "Topolia", by T. Shevchenko, feerie "Lisova Pisnia" by Lesia Ukrainka, dramatic scetch "Po dorozі v kazku" by O. Oles, novel-ballad "Dim na hori" by Val. Shevchuk. The purpose of the lesson is to teach students to explore the artistic version within the genre and style chosen by the author and develop a member of special literary skills of senior pupils. The article provides examples of tasks that vocabulary teachers can use in their practice. The proposed approach extends the methodology of style and genre research of works of Ukrainian literature trough in-depth analysis of mythological structures. Publication materials can be used by teachers while Ukrainian literature lessons in 9-11 grades.

Keywords: genre analysis, style analysis, mythological structures, mythopoetics, literary style.

Постановка проблеми. Світоглядні засади кожної культурної епохи, домінантні в ній жанрові форми задають певні особливості використання міфологічної джерельної бази в художній літературі. Зважаючи на специфіку функціонування експліцитного міфологізму у творах бароко, романтизму, символізму, модернізму, постмодернізму та його жанротворчу роль цілком вмотивованим стає застосування жанрового та стильового аналізу творів з міфологічною образністю.

У шкільній програмі 9-11 класів особливо показовими є твори перехідних жанрів: балада («Причинна», «Тополя» Т. Шевченка), драма-феєрія («Лісова пісня» Лесі Українки), драматичний етюд («По дорозі в казку» Олександра Олеся), роман-балада («Дім на горі» Вал. Шевчука).

Оскільки міфомислення з-поміж усіх стильових та жанрових ознак є одним з найпотужніших факторів їх розрізнення, що, у свою чергу, визначає зміст і форму літературних текстів, вважаємо доцільним акцентувати увагу на вагомості міфологічного компоненту в жанровому й стильовому

дослідженні тексту. На нашу думку, ефективною стане адаптація жанрового і стильового аналізу до роботи з творами міфологічного змісту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення жанрів розкривається у працях науковців-методистів Є. Пасічника, В. Неділька, К. Фролової, Н. Головченко, Н. Романишиної, Ю. Бондаренка. Про особливості вивчення творів на основі стильових домінант писали А. Градовський, Н. Головченко, Л. Нежива, С. Жила, але кожен учений акцентує увагу лише на деяких аспектах. Наприклад, С. Жила [3] розробила моделі аналізу творів різних напрямків у зв'язку із суміжними мистецтвами, Ю. Бондаренко [1] – у контексті ідеаційно-концептуального підходу, А. Градовський [2] зосереджується на компаративному вивченні літературних напрямків українських та зарубіжних творів. Науковці та вчителі-практики активно впроваджують роботу з жанровою та стильовою специфікою згаданих вище творів на уроках літератури. Проте вивчення названих текстів є поверховим, інфор-

мативним щодо визначення ролі міфологічної образності для надання твору специфічних жанрово-стильових ознак.

Мета статті – методичне моделювання вивчення учнями старших класів творів з міфологічними структурами на основі жанрової та стильової природи текстів.

Виклад основного матеріалу. Метою цих шляхів аналізу є осмислення світоглядних та формальних особливостей твору, закладених у міфологічні структури, на основі жанрової та стильової природи текстів.

Завдання жанрового та стильового аналізу – навчити учнів досліджувати художню версію в межах обраного автором жанру та стилю. Його використання дозволяє формувати в старшокласників важливі літературні компетентності:

- залучати знання з міфопоетики до жанрового та стильового аналізу твору;
- обґрунтовувати використання автором певних міфоструктур у контексті провідного стилю його творчості, жанрової зумовленості художніх текстів;
- зіставляти різні жанри та стилі з погляду авторської реалізації міфомислення в художній формі.

Літературознавчою базою впровадження жанрового й стильового аналізу є відомості про місце міфологізму в концепції кожного літературного напрямку або жанру. Словесник пояснює його домінуючу роль у літературі бароко (містичність та символічність – провідні риси), романтизму (спосіб зображення християнських та національних цінностей), модернізму (основа національної проблематики й база для авторського міфу), неobaroko (потяг до ірраціонального, містичного, звернення до притчових мотивів і символів), постмодернізму (міф – засіб художньої гри з читачем). Доречною стане робота з літературно-критичними матеріалами, обговоренням тверджень літературознавців. Наприклад, пропонуємо учням аргументувати чи спростувати такі судження:

1. Під час вивчення ранніх балад Т. Шевченка (9 клас): *«Українські романтики в основу своїх текстів кладуть первісні символи та міфообрази народної творчості і цим виявляють специфіку українського життєвого світу. Можна стверджувати, що джерело романтичних наративів – особливість народного світобачення з первісними символами та визначальними архетипами»* [6].

2. Під час вивчення творчості Лесі Українки, Миколи Вороного, Олександра Олеса: *«Через модифікацію античних образів письменники-модерністи відтворювали свою модель і картину світу, вибудовували свій поетичний космос, ставили найактуальніші проблеми сутності людського буття, збагачували національну свідомість світовими темами»* [8, с. 4].

3. Під час вивчення постмодерної літератури: *«Література ХХ ст. використовує міфологію по-новому: тепер це не просто паралелі до сюжету твору, цитати, посилання до загальновідомого, а головним чином опори того синтезу, який автор намагається досягнути, опираючись на чіткий аналіз різномірних явищ дійсності. У такий спосіб отримуємо певні узагальнення, універсальності образів для виявлення суттєвого»* [9, с. 33].

У процесі засвоєння художніх особливостей творів акцентуємо увагу учнів на ролі міфологізму в утворенні чи видозміні різних жанрів:

– основа сюжетів для літопису, молитви, балади («Повість минулих літ»; «Злочинаючих спину», «Причинна» Т. Шевченка);

– трансформує традиційні жанри (драма-феєрія «Лісова пісня» Лесі Українки, драматичний етюд «По дорозі в казку» Олександра Олеса, химерний роман, роман-балада «Дім на горі» Вал. Шевчука);

– створює жанрові різновиди (біблейно-філософська поема «Марія» Т. Шевченка).

Такий вид роботи об'єднує два блоки – знання про жанр (визначення та ознаки кожного жанру, його родову приналежність) та знання про стиль (розуміння світоглядних засад течій і напрямків, а також особливостей індивідуального стилю письменника).

Ефективність навчальної діяльності забезпечують наступні етапи:

1. Формування нових знань, умінь і навичок.

Цей етап передбачає збагачення учнів літературознавчими та біографічними знаннями про історико-літературну добу, що допоможе визначити особливості світосприйняття конкретних письменників, місце міфологізму в мистецтві цього часу, зокрема вплив на своєрідність художньої картини світу певного твору. Також поглиблюються та доповнюються знання про жанрові особливості творів, їх визначальні ознаки.

Основні види робіт: презентації про особливості стилів у різних сферах культури, опрацювання літературно-критичних статей, складання опорних схем за лекцією вчителя, розгляд таблиць, схем про специфіку жанрів та стилів, укладання тлумачних словників нових термінів.

Стимулювати пізнавальну активність учнів учитель може за допомогою проблемної лекції, у якій пропонуємо розкрити питання про жанрову чи стильову специфіку твору. Наприклад, як саме жанр увертюри відрізняє поезію П. Тичини «Не Зевс, не Пан, не Голуб-Дух» від інших віршів; за якими ознаками «Дім на горі» Вал. Шевчука називають химерним романом. Результатом обговорення проблемного питання стає складання тез прослуханої лекції вчителя.

Якщо теоретичний матеріал важкий для сприймання, учитель пояснює інформацію, залучаючи прийом активізації уваги: запитання до учнів, зачитування наукових тез, унаочнення уривками з творів. Наприклад, доречною стане цитата М. Павлишина про жанрову своєрідність «Дому на горі» Вал. Шевчука: *«До центральних мотивів європейської романтичної балади належить кохання між жінкою та демонічним еством у чоловічій подобі... Містифікація на рівні хронотопу: три сюжетні лінії (про Галю, Марію і козопаса, Олександрю Панасівну) переплітаються так, що читач не знає, коли відбувається розповідне «тепер»* [5, с. 31–32].

На збагачення знань старшокласників націлюємо й самостійну роботу з літературно-критичними статтями. Ставимо завдання створити опорний конспект чи укласти тези опрацьованого матеріалу. Ефективно виконувати це завдання як індивідуально, так і у формі групової роботи. У такому разі навчальна діяльність учнів набуває пізнавального і розвиваючого характеру.

Навчальну діяльність спрямовуємо на вироблення в старшокласників нових знань, умінь та навичок: знати жанрові властивості творів з міфологічним складником, їх риси, зумовлені міфопоетикою, усвідомлювати зв'язок між жанровістю та певною міфопоетичною парадигмою, розуміти закономірності використання міфологічних структур у різних літературних стилях.

2. Застосування знань, умінь і навичок.

Старшокласники разом з учителем аналізують жанрові або стильові особливості твору з урахуванням міфологічних структур. Відбувається розвиток умінь і навичок розрізняти стиль та жанр твору, характеризувати їх ознаки, аргументувати текстуальними прикладами, зіставляти твори різних жанрів залежно від наявності та художньої ролі в них міфологічної образності.

Наприклад, шкільне вивчення «Повісті минулих літ» (9 клас) ефективно реалізувати в контексті жанрового та стильового аналізу. Після засвоєння історико-теоретичної інформації визначаємо один із головних жанротворчих засобів літопису – використання легенд та міфів. Аналізуючи «Повість...» осмислюємо ключові сюжетотворчі фрагменти, представлені біблійними легендами: про світовий потоп і розподіл землі між синами Ноя Симом, Хамом і Яфетом, про вавилонське стовпотворіння й виникнення різних народів, зокрема слов'ян, про мандрівку апостола Андрія на Русь, де він благословив київські гори та поставив на одній із них хрест, передракуючи заснування там великого міста. Підсумовуємо, що міфологічні одиниці є невід'ємними змістовими елементами у структурі «Повісті минулих літ», а міфологічне світобачення, що характеризується переплетінням різних міфопоетичних парадигм, стає формо- та змістоутворювальним чинником літопису.

Засобом активізації навчальної діяльності учнів стає створення проблемної ситуації. У процесі її вирішення старшокласники позиціонують себе як активні суб'єкти навчання, формуються практичні навички аналізу жанрової та стильової специфіки твору.

Провідним напрямком роботи тут може стати шкільне літературознавство, в основі якого, як зазначає методист Г. Токмань, лежить літературознавчий пошук. «Головне завдання – дослідити літературний текст на основі теоретико-літературних знань» [7, с. 82]. Виконуємо його за допомогою таких видів робіт: дослідно-пошукова робота з текстом твору, евристична бесіда, обговорення проблемних питань.

Наприклад:

Знайдіть у «Лісовій пісні» Лесі Українки ознаки драми-феєрії, обґрунтуйте кожну з них прикладами.

Яка з них, на вашу думку, є визначальною?

Додатково ставимо проблемне питання:

Яким чином впливає на жанр твору його фольклорно-міфологічний сюжет?

Доречним стане жанровий та стильовий аналіз під час вивчення роману-преамбули «Дім на горі» Вал. Шевчука (11 клас, позакласне читання). Пропонуємо учням самостійно відповісти на запитання. Озвучені відповіді корегуємо та доповнюємо:

1. Які з ознак химерного роману наявні у тексті? (Хронотоп твору будується за міфічними

ми уявленнями про циклічність часу й існування реального та ірреального світів. Життя героїв підпорядковане таємничим циклічним повторенням долі жінок кількох поколінь одного роду. Межа між міфом і реальністю практично втрачається, адже містичні явища стають невід'ємною частиною життя героїв твору, буденні події тісно переплітаються з надприродними (перевтілення чоловіка в птаха; опис Хлопця, що блукає; води, випитої з рук господині дому; сходження на гору).

2. Чи закладено у твір ідеї українського бароко? (Ідея спільного блага).

3. Виділіть барокові притчові мотиви та образи. (В образі Хлопця, який стає відірваним від дому на довгі роки, прочитується біблійна притча про блудного сина, що зазнає у творі оригінального тлумачення).

4. Яку функцію у творі виконує міфологізація та містифікація оповіді? (жанротворчу)

5. Чому, на вашу думку, твір означено романом-баладою?

Узагальнюючим моментом стає проведення репродуктивної бесіди, що активізує мислення учнів, удосконалить вміння робити висновки, систематизувати вивчений матеріал.

3. Узагальнення й систематизації знань, умінь і навичок.

Передбачає готовність учнів самостійно визначати стиль та жанр твору за функціонуванням у ньому міфологічного компоненту, досліджувати його світоглядну спрямованість та ідейну наповненість.

Наприклад, таку роботу можна запропонувати для позакласного вивчення балад Т. Шевченка «Лілея», «Тополя», яким передувало знайомство з баладою «Причинна». Роботу учнів організовуємо за планом:

1. Повторити ознаки українського романтизму. Яке місце в ньому займає міфологічне світобачення?

2. Згадати жанрові риси балади. Звернути увагу на принцип тріади, різноманітні метаморфози.

3. Які особливості романтизму проявляються у баладах Т. Шевченка?

4. Визначіть основні ознаки балади у прочитаних творах.

5. Як на драматизм оповіді впливають міфологічні елементи?

Окремим напрямком цього етапу є індивідуальна робота, спрямована на розвиток творчих здібностей учнів. Пропонуємо старшокласникам створювати власні проекти з порівняльного аналізу творів, у яких використані спільні міфи, легенди, обрядові дійства, писати ліричні чи прозові твори на міфологічній основі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, запропонований підхід розширює методикою стильового та жанрового дослідження літератури шляхом поглибленого аналізу міфологічних структур, що актуалізують провідні риси напрямів, стилів, жанрів певної історико-культурної доби розвитку літератури. Його використання допомагає сформувати в учнів спеціальні вміння роботи з міфологічним компонентом твору та досягнути багатства й унікальності його жанрової та стильової природи. Матеріали публікації можуть бути використані вчителями-словесниками для підготовки уроків української літератури у 9-11 класах загальноосвітньої школи.

Список літератури:

1. Бондаренко Ю.І. Методика шкільного вивчення української літератури на засадах ідеаційно-концептуального підходу: теорія і практикум : навч. посіб. для студ. філологічних факультетів. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 199 с.
2. Градовський А.В. Компаративний аналіз у системі шкільного курсу літератури: методологія та методика : монографія. Черкаси : Брама, 2003. 292 с.
3. Жила С.О. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтв у старших класах загальноосвітньої школи : дис. ... д-ра пед. наук. Київ, 2004. 465 с.
4. Нежива Л.Л. Методична модель вивчення літературних напрямів крізь призму синергетики та педагогічних стратегій евристики. *Науковий вісник Донбасу*. 2014. № 2. URL: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN26/12.pdf>
5. Павлишин М. «Дім на горі» Валерія Шевчука. *Сучасність*. 1987. № 11(319). С. 28–41.
6. Скринник М.А. Міф у структурі українського романтичного нарративу. URL: https://scholar.google.com.ua/scholar?cluster=14913714597394900919&hl=ru&as_sdt=0,5&scilib=1
7. Токмань Г.Л. Методика навчання української літератури в середній школі. Київ : ВЦ «Академія», 2012. 312 с.
8. Турган О.Д. Українська література кінця XIX – початку XX ст. і античність (Шляхи сприйняття і засвоєння). Київ, 1995. 172 с.
9. Художественные ориентиры зарубежной литературы XX века. Москва, 2002. 568 с.

References:

1. Bondarenko, Yu.I. (2012). *Metodyka shkilnoho vyvchennia ukrayinskoj literatury na zasadakh ideatsiyno-kontseptualnoho pidkhodu: teoriya i praktyka* [Methods of school study of Ukrainian literature on the basis of ideatric-conceptual approach: theory and practice]. Nizhyn. (in Ukrainian)
2. Gradovs'kyj, A.V. (2003). *Komparatyvnyj analiz u systemi shkil'nogo kursu literatury: metodologija ta metodyka* [Comparative analysis in the system of school literature course: methodology and methodology]. Cherkasy : Brama. (in Ukrainian)
3. Zhyla, S.O. (2004). *Teorija i praktyka vyvchennja ukrai'ns'koi' literatury u vzajemov'jazkah iz riznymy vydamy mystectv u starshyh klasah zagal'noosvitn'oi' shkoly* [Theory and Practice of Studying Ukrainian Literature in Relations with Different Types of Arts in the Secondary School]. Kyiv. (in Ukrainian)
4. Nezhyva, L.L. (2014). *Metodychna model' vyvchennja literaturnyh naprjamiv kriz' pryzmu synergetyky ta pedagogichnyh strategij evrystyky* [Methodical model of studying literary directions through the prism of synergetics and pedagogical strategies of heuristics]. *Naukovyj visnyk Donbasu* [Scientific Bulletin of Donbass], vol. 2. Available at: <http://nvd.luguniv.edu.ua/archiv/NN26/12.pdf>
5. Pavlyshyn, M. (1987). «Dim na hori» Valerii Shevchuka ["Dim na hori" by Valery Shevchuk]. *Moderniti*, vol. 11(319), pp. 28–41. (in Ukrainian)
6. Skrynnyk, M.A. (2006). *Mif u strukturi Ukrainskoho romantychnoho naratyvu* [Myth in the structure of Ukrainian romantic narrative]. *Filosofs'kyj al'manakh* [Philosophical Almanac], vol. 59. Available at: https://scholar.google.com.ua/scholar?cluster=14913714597394900919&hl=ru&as_sdt=0,5&scilib=1
7. Tokman', G.L. (2012). *Metodyka navchannja ukrai'ns'koi' literatury v serednij shkoly* [Methods of teaching Ukrainian literature in high school]. Kyiv : VC «Akademija». (in Ukrainian)
8. Turhan, O.D. (1995). *Ukrainska literatura kintsia XIX – pochatku XX st. i antychnist (Shliakhy spryiniattia i zasvoiennia)* [Ukrainian literature of the late XIX – early XX centuries and antiquity (Ways of perception and assimilation)]. Kyiv. (in Ukrainian)
9. Bazilevsky, A., Girin, Y., Zverev, A., Zemskov, V., Kofman, A., & Saruhanyan, A. (2002). *Khudozhestvennyye oriyentiry zarubezhnoy literatury XX veka* [Artistic landmarks of foreign literature of the twentieth century]. Moscow : IMLI RAN. (in Russian)